
A természetes anyagok feldolgozása

BATKAY PATRÍCIA – KOLTAI MAGDOLNA

A tankönyvben szereplő technikák sorrendje szabadon változtatható. Bármelyik technikával dolgoznak, a tevékenység minden lényeges mozzanatát segíteni és értékelni kell. Ez a korrektúra.* Mivel a korrektúra során minden egyes tanuló munkáját folyamatosan figyelemmel kell kísérni, túl nagy létszámmal nem lehet egyszerre dolgozni, mert ilyenkor a tanulók esetleg a tanár hibájából válhatnak szárnyaszegetté és tanácstalanná.

Ne a tárgy tanár által eldöntött értékkategóriája, vagy a másik tanuló munkájához viszonyított minősége döntsön a megítélésben, hanem az egész folyamat, illetőleg elsősorban a befektetett munka, legfőképpen pedig a tanuló korábbi szintje.

A magánszorgalomból készített dolgokat külön tevékenységként kell figyelembe venni. Ilyen lehet pl. a létrehozást megkönnyítő egyénileg kitalált eszköz, vagy szerszám.

A tárgy formáját és a technikai megvalósítás minőségét együttes szempontként célszerű figyelni. A tárgy díszítményét (tervezés – motívumalakítás – kivitelezés) viszont külön, hiszen egy nem megfelelő díszítmény tönkretelheti a formát. Az értékelésnek és korrektúrának ezek a pedagógiai megfontolásai arra nevelik a tanulókat, hogy mindig a tárgy egészéről gondolkodjanak, illetőleg hogy ki-ki felmérhesse, hogy a tárgykészítés folyamatában a forma fogyatékoságait nem leplezheti a díszítmény, de a silány díszítménnyel sem szabad rontani a forma értékét.

A tanárnak minden egyes technikával kapcsolatban szorgalmaznia kell a múzeumi és könyvtári kutatómunkát. A tanulók így deríthetik ki az egyes technikák eredetét, alakulását, a népszokásokkal való kapcsolatát, a felhasználás területeit, területi változatait és az egyéb művelődéstörténeti vonatkozásokat.

A tanulók figyelmét fel kell hívni a munkaruha használatára, mert az anyagok feldolgozásakor szinte elkerülhetetlen az öltözék maradandó szennyeződése.

A kukoricacsuhé

Szervezési feladatok

A tisztítás és a szétválogatás után az anyagok festése következik. A ruhafestékek nagyon drágák, ezért a tanulókat meg kell tanítani az anyagtakarékos festésre. Amikor a keverhető színek festésekor a világostól a sötétig haladunk, ugyanazt a festőt használhatjuk a soronkövetkező árnyalatok, vagy színek festésekor is, mindig hozzátéve a szükséges színű festékmennyiséget. Festhetünk pl. a sárgától a narancsokig át a vörösekig, vagy a sárgától a zöldekig át a kékekig, a sárgától a barnákig, stb.)

A megfestett leveleket a teljes száradás után színek szerint kötegelve, a megfestett rafiát pedig színek szerint befőttesgumival fűrtökbe szedve tároljuk.

A fonáskor és a sodráskor az alapanyagoknak kéznél kell lenniük és minden tanulónak rögzítenie kell a munkadarabot. Ehhez térre van szükség, amit az osztályterem átrendezésével teremthetünk meg.

---

*Részlet a Tárogató Kiadónál Kézműveskönyv címmel megjelent kiadványból, amely a PSzMP pályázatán nyert támogatással készült.

A csuhészövéshez időben el kell készíteni a megtervezett tárgy méretével megegyező léckeretet. Módszertani ajánlások:

Mivel a fonás és a sodrás, tehát az alapanyagok elkészítése hosszadalmas, kitartó figyelmet igénylő, fáradságos és unalmas munka, a tanulókat igényes, műves kivitelezésű, szép használati tárgyak és népművészeti albumok anyagának szemléltetésével lehet kitartó tevékenységre serkenteni.

Külön figyelmet kell szánni a balkezes tanulókra, hiszen ők az alapanyag előkészítését és a tárgyak formálását pontosan fordítva végzik. A tanárnak ezért előre ki kell kísérleteznie a segítségadáshoz szükséges mozdulatsort.

A csuhélevelek szabad alakításakor csak a kötözési módokat kell megmutatni. A formák létrehozásában, az egyéni technikák alkalmazásában, a színválasztásban mindig a tanuló dönt. Az azonban nagyon fontos, hogy a csuhét csak rafiával, vagy feltépett csuhélevéllel kötözzék.

A tanárnak a szabad tárgyalakítás során nem a munkát kell korrigálnia, hanem a korábbi rossz beidegződésektől kell megszabadítania a tanulókat, amelyek a giccs felé vihetik el a tevékenységet. Ilyen lehet a csuhébabák arcára festett, vagy rostirónnal rajzolt szem, orr, száj, illetőleg az egyes elemek ragasztása.

Korrektúra

– Az alapanyagok elkészítésének minősége. A fonatok és a sodratok egyenletessége, használhatósága.

– A szabad formaalkotás képzeletgazdagsága, az egyéni formák száma, minősége, a rögzítés módjai.

– A tárgy rajzi terve, a terv és a készülő, majd a kész munka összevetése.

– A technikai kivitelezés minősége.

– A forma és a díszítmény összhangja.

– A kiegészítő díszítmények, díszítőanyagok felhasználásának egyedisége, ötletessége és technikai minősége.

Munka- és egészségvédelem

– A festést biztonságosan elhelyezett főzőedényben, stabilan álló főzőlapon kell végezni.

– A megfestett anyagot óvatosan kell kiemelni a festőléből, mert a merev rafia fröcsköli a forró levet.

– Lehetőleg nyitott ablaknál kell festeni és a festék gőzét nem szabad beszívni.

– Ajánlott a gumikesztyű használata.

– A tanárnak mindig figyelnie kell arra, hogy a tanulók közül nem allergiás-e valaki a különböző anyagokra, vagy a festékre. Őket mentesíteni kell ezektől a munkáktól.

– A kemény fonatok és sodratok varrása közben gyűszű használatával lehet elkerülni a sérüléseket.

Nemeztárgyak készítése

Szervezési feladatok

– Az alapanyagokat időben meg kell vásárolni, mert a nyers gyapjú mosása és házi kártolása rendkívül hely- munka- és időigényes. A munkát a szabadban, vízcsap mellett lehet a legjobban elvégezni, mert a többszöri mosás és a sok öblítés nagyon vízigényes. A készen vett kártolt anyagot is ki kell mosni, a lehetőségek szerint ezt is a szabadban, mert a finom szőrszálak hamar eltömik a lefolyókat.

– Az anyagokat teljes száradás után molyirtó szerrel kezelve, jól záródó vászon, vagy műanyag zsákokban tárolhatjuk.

– Munka közben a bútorokat védeni kell a nedvesség ellen. Ezért nemezelés előtt fóliával kell betakarni az asztalokat. A kisebb-nagyobb használt fóliadarabokat vasalással tudjuk összetoldani. A toldásokat alufólia csíkon keresztül lehet összevasalni.

– Amennyiben a műhelyt más tantárgy céljaira is használják és óra után el kell hagyni a termet, arra is kell gondolni, hogy mi történik a félig nemezelt tárgyakkal, hiszen a nemezelést nem célszerű abbahagyni. Ezért a tanulók mindig tartsanak maguknál egy-két vízhatlan műanyag tasakot, amelyben haza tudják vinni a félkész munkákat.

Módszertani ajánlások

– Nagyobb darabot, vagy nagyobb technikai jártasságot igénylő munkát csak a megfelelő gyakorlat megszerzése után szabad elkezdni. A tanulók a kezdeti sikerektől sarkallva nagyon hamar szeretnének nagyméretű használati tárgyakat készíteni. Ennek a kérésnek azért nem érdemes engedni, mert az elrontott nagy darabokat szinte lehetetlen korigálni. Azt a szintű jártasságot, amellyel már kevesebb erőbefektetéssel és jelentős időmegtakarítással dolgozhatnak, csak apró lépésekkel, fokozatosan lehet megszerezni.

– A technikailag sikertelen kis darabokat sem szabad eldobni, mert ezeket az erre a célra tervezett egyedi díszítményekkel, hímzésekkel lehet korigálni. A kilyukadt felületeket el lehet fedni, az egyenetlen széleket be lehet szegni. stb. Ezzel a munka iránti felelősségre nevelhetünk.

Korrektúra:

- Az anyagok tisztítása, előkészítése, házi kártolása és a tárolás.
- A technikai jártasság szintjétől függő továbblépés.
- A formatervezés és alakítás.
- A tárgyak használati értékének szintje.
- Az összeillesztések technikai minősége, az összevarrás egyéni technikai változatai.
- A díszítmény terve és kivitelezése, a díszítmény egyedisége, a nemez anyagból, illetőleg az egyéb anyagokból készített kiegészítő díszítmény esztétikuma.

Munka- és egészségvédelem

- A festést körültekintéssel és állandó tanári felügyelettel kell végezni.
- A padlóra csurgó csúszós, balesetveszélyes szappanos levet folyamatosan fel kell törölni.

A szalma feldolgozása

Szervezési feladatok

– A gabona érését folyamatosan figyelve tudjuk éppen aratás előtt összegyűjteni a szükséges szalmamennyiséget. A gabonatóblák szélét kísérő árokparton, vagy füves szegélyeken nőnek a leghosszabb szárú kalászkok. Elsősorban ezeket érdemes összedni és hasznosítani.

Módszertani ajánlások

– A feldarabolt szalmaszálak fűzésekor elsősorban a fűzés logikáját, elvét kell megérteni. A változatok kitalálását a tanulókra lehet bízni. Ezért a rajzi tervezés fontosságára többször fel kell hívni a figyelmet.

– A szalmacsiga fonásakor gondot okozhat a balkezes tanulók segítése. A tanár a fordított mozdulatok megfigyelése után tud korigálni.

A korrektúra

- A nyári szünetben gyűjtött szalma tisztítása, tárolása, előkészítése.
- A rajzi tervek használhatósága.
- A fűzött sík- és térbeli formák változatgazdagsága, továbbalakítása.
- A szalmacsiga készítésének technikai szintje.
- A szalmacsiga forma- és fonásváltozatai.
- A népszokásokkal kapcsolatos múzeumi és könyvtári gyűjtőmunka értékelése.

A rézdrót és a rézlemez

Szervezési feladatok

– A réz alapanyagokat közösen érdemes gyűjteni, mert a különböző drótminőségekből viszonylag kevés kell, viszont jó, ha minél többféle van. Az egyéni készletek összegyűjtése tehát hosszadalmas és felesleges.

– A lebomlott hulladéktekercseket óvatosan fel kell hajtogatni egy papírhengerre, amelyen szigetelőszalaggal rögzítjük a drótvégeket.

- A drótokat keménység, szín és vastagság szerint csoportosítva célszerű tárolni.
- A rézdrótot csak csípőfogóval, vagy az erre rendszeresített rossz ollóval lehet vágni.

Módszertani ajánlások

– A réz megmunkálását is egészen apró lépésenként lehet jól elsajátítani. Tehát a cél az, hogy minden újabb elemmel nagyon sok műveletet végezzenek a tanulók.

– A rajzi tervezés kihagyhatatlan lépés.

– Elsősorban a létrehozás elvét és az elemek összekapcsolási módját kell megtanítani.

A kompozíciós változatok sorát és az újabbnál újabb formaelemeket a tanulóknak kell kitalálniuk.

– Érvényesüljön a használhatóság szempontja. Ezt az anyagválasztás dönti el.

– Már az első darabok elkészítésekor is törekedni kell a műves, aprólékos, pontos, egyedi, esztétikus megoldásokra.

A korrektúra

– A rajzi tervek és az elkészített darabok összehasonlítása és közös elemzése a munka minden fázisában. A tanulók egymás munkáit is minősíthetik, korigálhatják a tanár irányításával.

– A megmunkálás és a használhatóság szempontjának érvényesítése.

– A formaelemek egyedisége, variálhatósága, összekapcsolódási módjai és lehetőségei.

– Arányok, arányrendek, ritmusok, egyensúly.

– Mérték, rend.

– A különböző anyagok egymáshoz építése.

– Az egymáshoz épített anyagok, elemek harmóniája.

– Anyag – forma – és színharmónia.

– A több darabból álló együttesek (szet) formai, színbeli és technikai összehangolása.

– Az egyéni technikai megoldások és formaváltozatok kiemelése.

– Az ősi- és ókori, valamint a népvándorláskori ékszerek tanulmányozása, az anyag, a formakincs és a megmunkálás módja közötti összefüggések felfedeztetése és összehasonlítása a saját munkával.

Munka- és egészségvédelem

– A durva szélű rézlemez, a levágott drótvégek, a lemezből kivágott eldolgoltatlan elemek sérüléseket okozhatnak.

– A magok átfúrását a megtüzesített szeggel csak tanári felügyelettel lehet végezni.

A gyöngyfűzés

Szervező munka

– A gyöngyszemek különválogatása és színek, formák szerinti tárolása.

– A gyöngyfűzőtüskék beszerzése. Folyamatosan figyelemmel kell kísérni, mert ritkán lehet megfelelőt kapni.

– A gyöngyszövő keret elkészítése. Ehhez a munkához a csuhészövéshez készített keretet is fel lehet használni.

Módszertani ajánlások

– A munka során megszerzhető tapasztalat legalább olyan értékű, mint az elkészített tárgy. A technika gyakorlása segíti a téri helyzetek felismerését, a kompozíciós készség fejlődését, a színválasztást és az érték felismerését. Ezeket a szempontokat folyamatosan, menet közben is lehet szemléltetni a tanulók munkáival.

– A forma- és a színtervek készítésének menete.

– A forma- és a színtervek egymásból következő változatainak alakulása, a hasonló folyamatok összehasonlító elemzése.

Korrektúra

- Az összehasonlító elemzés és a korrektúra során lehet megéreztetni és megérteni, hogy a biztos ízlés az egyedüli mérce és ennek működni kell, hiszen nagyon sok a gicszes, ízléstelen, rossz példa a környezetben.
- A mérték, a rend és az egyensúly megtalálásában és az önkorrekciónban sokat segíthet a könyvtári kutatómunka, a sok gyöngyöt használó törzsi művészet, illetőleg egy-egy terület népművészetének tanulmányozása.
- A gyöngyszövés technikájának megtanításakor arra kell törekedni, hogy a tanulók mindegyik szövés technikát elsajátítsák, és végül azt a változatot válasszák a tanár segítségével, amellyel a legegyszerűsebben és a leggyorsabban tudnak dolgozni.

Gyöngykötés, gyöngyhorgolás

Szervezési feladatok.

- A rövidáru boltok kínálatán kívül figyelni kell a hirdetéseket is, mert több vállalkozó foglalkozik a gyöngyök forgalmazásával.
- A kötéshez speciális méretű, a kötőszálra felfűzhető gyöngy szükséges.

Módszertani ajánlások

- A tanár addig ne kezdjen hozzá a gyöngykötés és a gyöngyhorgolás megtanításához, amíg meg nem győződött arról, hogy a tanulók jó technikával és gyakorlottan tudnak lustakötést kötni és rövidpálca sorokat horgolni. Ellenkező esetben a tanulók nem tudnak megbírkózni a feladattal, a tanárnak pedig személy szerint mindenkivel hosszadalmasan kellene foglalkoznia, ha egyszerre kényszerülne megtanítani a két technikát.
- A tanárnak elsősorban a gyöngytechnikák logikáját kell megértetnie, mert ez a tervezés alapja.
- A saját motívumkincs elemeit a tanulók rajzi tervezéssel alakíthatják át a gyöngykötés-horgolás technikájához. Már a tervezés során figyelemmel kell kísérni a tervezett forma és az alkalmazott díszítmény összhangját. A mértékadás itt is döntő. Az átírás módját és a harmonikus formaalakítást jól lehet szemléltetni az igazi értékeket képviselő keresztiszemes népi hímzésekkel, mert ezek műhelyrajza megegyezik a gyöngytechnikák terveivel.
- A különböző nagyságú gyöngyökkel, a más-más vastagságú fonalakkal és tűkkel eltérő minőségű felületeket lehet létrehozni. Ezek összehasonlító elemzése adja azt a tapasztalatot, amelynek alapján a tanulók megbízhatóan tudnak választani, válogatni az anyagok között. A tanár a különböző példák bemutatásával arra hívhatja fel a figyelmet, hogy az eszközöket a célnak megfelelően kell megválasztani.
- A tanulók a legkülönbözőbb anyagokból saját maguk is készíthetnek gyöngyöket. Anyagból, hőre keményedő gyurmából, felsodort bőrből, magokból, stb. Ezt a tevékenységet ki-ki az egyéni lelemény alapján végezheti. Minél többféle anyaggal dolgoznak, annál többféle használati tárgyat tudnak tervezni, vagy más tárgyak díszítményét kitalálni.

Korrektúra

- A lustakötés és a rövidpálca horgolásának gyakorlati szintje.
- A motívumok átalakításának folyamata, minősége.
- Az egyéni tervezésű és készítésű gyöngyök felhasználása.
- A tervezett díszítmény összhangja a formával.
- A tárgy használati értéke és esztétikai minősége.

Kosárkötés

Szervezési feladatok

- A fűz vessző gyűjtése vagy beszerzése nem könnyű feladat, mert már néhány kosár elkészítéséhez is többszáz darab vessző kell. Mivel a vesszőt csak szakszerűen lehet tárolni, pontosan kell időzíteni a kosárkötés programját.

- Ahol a körülmények megengedik, érdemes néhány szál fűz vesszőt bedugni a földbe. Ez nagyon könnyen gyökeret ereszt és egy-két éven belül szedni lehet az alapanyagot.
- Amennyiben a tanár nem gyakorlott kosárkötő, illetőleg ha kicsi a műhely, akkor csak néhány tanulóval, váltott csoportokkal érdemes elkezdni a munkát.

Módszertani ajánlások

– A kosárkötést nem érdemes félbehagyni, mert az összeszáradó, félig befont kosár könnyen szétesik, ezért a munka folytathatatlaná, korrigálhatatlanná válik. A tanárnak ezért úgy kell terveznie a programot, hogy a kosár egy alkalommal elkészüljön. Tehát kisméretű, arasznyi átmérőjű alátéteket és kosarakat érdemes kötni. Ezen a tanulók mindent kipróbálhatnak, gyakorolhatnak és megtanulhatnak, ami a nagyméretű darabok készítéséhez szükséges.

– A tanárnak következetesen figyelemmel kell kísérnie, hogy a tanulóknak személy szerint hány apró formát kell megcsinálniuk ahhoz, hogy a kosárkötés elemi szintje mindenkinél gyakorlattá váljék. Tovább lépni csak ekkor szabad. Annak ugyanis semmi értelme sincs, ha a tanulók a tanár segítségével egy-egy alkalommal megkötnék egy kosarat, mert ezeket a művelet sorokat önállóan nem tudják megismételni. Az erőfeszítésnek tehát nem lesz használható következménye. Az alaplépéseket azért kell a gyakorlottság szintjéig ismételni, mert itt a technikai tudást semmi sem pótolhatja. Még a legegyszerűbbnek látszó tervek sem valósíthatók meg a kellő technikai tudás nélkül.

– A tanulás kezdeti szakaszában a kosárkötés tanulásának legjobb módszere, ha mindenki egyszerre végzi ugyanazt a műveletet, a tanárral együtt. Csak így lehet meggyőződni arról, hogy mindenki elsajátította-e az alapvető lépéseket. Azt is csak így lehet elérni, hogy senki ne maradjon le.

– A kellő gyakorlat megszerzése után már ki-ki a saját tempója szerint dolgozhat a fűz vesszőkkel, és a tanárnak ekkor már lehetősége van arra, hogy mindenkivel személy szerint foglalkozzék.

– A gyakorlottabban, gyorsabban és hibátlanul dolgozó tanulók segíthetnek a technikával nehezebben boldoguló társaiknak.

– A hántolt vessző készítésekor a vesszőket karikába hajlítva és összekötözve tesszük a főzőfazékba. Érdemes néhány vesszőt szálanként helyezni a főzővízbe, így a tanulók egyet-egyét kiemelve próbálgatással győződhetnek meg arról, hántolható-e már az alapanyag.

Korrektúra

– Mivel csak lépésről lépésre lehet előrehaladni, a munka minden fázisában értékelni, segíteni kell a tanulókat.

– Az önállóan tervezett darabok formai és technikai megvalósításának minősítése.

Munka- és egészségvédelem

– A vessző feldolgozásához éles szerszámok kellenek. Munka közben tehát többször be kell mutatni a szerszámok helyes használatát, tartását, illetőleg a társaknak átnyújtott eszköz helyzetét, így azok nem okoznak sérüléseket.

– A tanárnak gondoskodnia kell a sebkötöző anyagok beszerzéséről, mert a legnagyobb óvatosság mellett is előfordulnak kisebb sérülések.

A szalmakas kötése

Szervezési feladatok:

– A kas készítésére akkor lehet vállalkozni, ha sok szalmát tudunk gyűjteni és ugyanabban az időben a fűzővesszőhöz is hozzá lehet jutni.

– El kell készíteni a kaskötéshez szükséges lyukasvégű eszközt, valamint a bőrgyűrűt.

Módszertani ajánlások:

– A kaskötés gyakorlatát meg kell előznie a kosárkötésnek és a kukoricacsuhé feldolgozásának. Az előbbinek ugyanis az anyaga szükséges a kaskötéshez, az utóbbinak viszont a technikája rokon.

– A kötővessző áthúzásához szükséges fémeszközt és a szalmaköteget tartó börgyűrűt a tanulók maguk is elkészíthetik a tanár útmutatásai alapján. A saját készítésű eszköz nevelőereje felmérhetetlen.

– A technikát könnyű megtanulni, tehát mód van a változatos formaalakításra és az egyénileg tervezett formák megvalósítására. A tanárnak éppen ezért nagyon kell figyelnie arra, hogy a tanulók tervei ne legyenek túlságosan elszakadjanak az anyagtól, a technikától, illetőleg a rendeltetésből adódó formától. Itt a giccs előképek a gyékényből kötött, vázaalakú, nagyméretű, rendeltetés nélküli, padlóvázát imitáló díszkasok.

– A gyűjtőmunka során a múzeumokban lehet megfigyeltetni, hogy a hasonló anyagú és technikájú tárgyakat miért érdemes elsősorban formai szempontból elemezni. Észre kell venni a tárgyak tömörszerűségét, egyszerűségét, illetőleg azt, hogy ez a technika csak az ilyen formák létrehozására alkalmas. A tanulók ez után már saját megfigyeléseik alapján korrigálhatják tervrajzaikat, áttervezve, átalakítva a túlságosan bonyolult, összetett formákat.

Korrektúra

- A szerszámok használhatósága.
- A technikához alkalmazkodó harmonikus formarendek tervezése.
- Az önkorrektúra gyakorlása.
- Közös értékelés. Az elkészített tárgyak formatervezésének indoklása.